

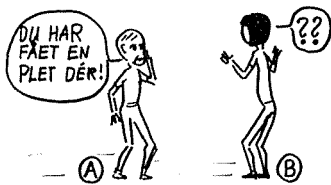
Nyt fra Sprognævnet

1988/2 · juni

Her eller dér?

Visse ord og ordforbindelser, der henviser til tid og sted, er ofte dobbelttydige. Det skyldes, at den, der siger en ytring med den slags ord i, kan orientere sig på mere end én måde i forhold til tid og sted – *nu* og *her/dér*.

Dette ved tilhøreren faktisk godt, og han kan let blive i tvivl om, hvordan han skal forstå ytringen. Fx hvis der er en plet på B's venstre kind.

A vil fortælle B dette, og han kan så pege på sin egen venstre kind. Når A gør det, orienterer han sig i forhold til, at ansigter i al almindelighed har en venstre og en højre side – et venstre-højre-princip. Men A kan også lade være med at orientere sig ud fra dette princip. Når A står ansigt til ansigt med B (der har en plet på sin venstre kind), kan A også vælge at orientere sig ved en spejleffekt og altså pege på sin højre kind. B ved, at A har disse to muligheder, og når han hører en ytring som den i eksempel 1, vil han som oftest blive i tvivl om, hvordan han skal forstå A.

Selvom taleren imidlertid vælger at give et mere klart sprogligt udtryk for, hvad han mener med *dér*, kan der være to forskellige tolkningsmuligheder.

Eksempel 2

Den mest sandsynlige tolkning af A's replik er at benytte sig af venstre-højre-princippet, altså at B har en plet på sin venstre kind. Men B kan dog være usikker på denne tolkning, fordi A stadig har mulighed for at orientere sig ud fra en spejleffekt, således at pletten rent faktisk sidder på B's højre kind. Dobbelttydighed undgås først, hvis A orienterer sig i forhold til venstre-højre-princippet og sprogligt præciserer dette i forhold til B – *Du har en plet på din venstre kind.*

I en række tilfælde er der ikke tale om nogen egentlig spejleffekt. Tvivilstilfælde kan opstå, hvis tilhøreren ikke ved, om taleren orienterer sig i forhold til sig selv (og eventuelt også tilhøreren) eller til et helt tredje punkt. A og B står på en vis afstand af ministeren og nogle andre personer. A og B kigger over på ministeren, og ministeren står med front imod A og B. Så siger A til B: *Det er Petersen, der står til venstre for ministeren.* Men B kan ikke udpege Petersen, fordi han ikke kan høre, om A har orienteret sig i forhold til sig selv og B (således at Petersen rent faktisk står på ministerens højre side), eller i forhold til ministeren (således at Petersen står på ministerens venstre side). Entydig er ytringen først, når A kan angive en sådan orientering sprogligt: *Det er Petersen, der står på ministerens venstre side.*

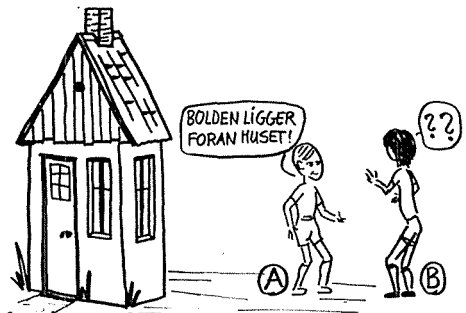
Lignende fortolkningsproblemer kan der være i forbindelse med ordene *foran* og *bagved*.

Eksempel 3

Naturligt vil *foran træet* for A være på den side af træet, hvor A befinder sig, og *foran træet* vil for B være på den side, hvor B står. Men når A udtaler ytringen *bolden ligger foran træet*, kan B være i tvivl, om A orienterer sig i forhold til sig selv eller i forhold til B. Det almindeligste er dog nok, at taleren orienterer sig i forhold til sin tilhører i den slags tilfælde.

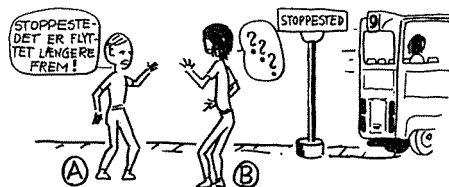
I eksempel 4 opstår der endnu et problem.

Eksempel 4

Selvom A og B står på samme side af huset, kan B alligevel være i tvivl om, hvad A mener. Også her kan bolden nemlig lige så godt ligge på den ene som den anden side af huset. Problemet er, at huset selv har en forside og en bagside, og det vil sige, at A kan vælge at orientere sig enten i forhold til sig selv (og B) eller også i forhold til, at huset har en forside og en bagside. Hvis bolden rent faktisk ligger ved husets indgangsdør, kan A således både sige *bolden ligger bag ved huset* og *bolden ligger foran huset*.

Også i forbindelse med ord som *frem* og *tilbage* kan taleren vælge mellem forskellige måder at orientere sin ytring på.

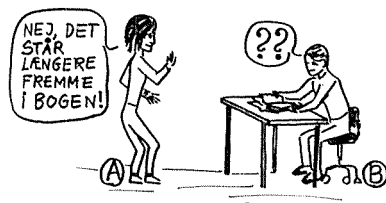

Eksempel 5

Ligesom ved de tidligere eksempler kan A orientere sig i forhold til sig selv (og til B). I så fald er stoppestedet altså flyttet fra sin oprindelige plads og hen mod A (og B). Men A kan også orientere sig i forhold til noget, der hverken er A eller B. I eksempel 5 er der tale om et stoppested. Ytringen hører således til et indholdsmæssigt område, som man kan kalde *trafik*. I forbindelse med trafik ved vi alle, at der gør sig bestemte regler gældende. Vi ved, at al kørsel foregår i højre side af gaden eller vejen. Det er også en viden, der er forudsat kendt hos

A og B. I 5 kan A derfor også orientere sig i forhold til kørselsretningen, og så er stoppestedet altså flyttet længere væk fra det sted, hvor det oprindeligt stod.

I nogle tilfælde kan der være tale om at ytringer bliver dobbelttydige, fordi taleren kan orientere sig i forhold til flere sådanne iboende indhold.

Eksempel 6

B har slået op på side 55 i bogen. A kan vælge at orientere sig i forhold til, at en bog har en begyndelse og en slutning; *længere fremme* betyder altså, at det, A og B taler om, står før side 55. Men A kan også orientere sig i forhold til, at man læser bøger ved at starte med begyndelsen og læse sig frem til slutningen. Hvis A orienterer sig i forhold til, at en bog har en læseretning, så betyder ytringen i eksempel 6, at det, som A og B taler om, står efter side 55. B kan være forvirret, fordi B ved, at A netop har disse to orienteringsmuligheder.

I eksemplerne 3–6 kan dobbelttydighederne undgås, hvis A kan udtrykke et bestemt fikseret orienteringspunkt, fx *stoppestedet er flyttet hen mod Jagtvej* eller *nej, det står efter side 55*.

I alle de nævnte eksempler har der været tale om stedsangivelser. Nogle tidsangivelser har det på samme måde. Her skal blot nævnes et enkelt eksempel.

BØGER M.M.

Forkortelser i hverdagen

B står på en banegård. Klokkeren er 10.30. B er tidligt på den, for han skal ikke med toget før kl. 12. Så kommer A og siger til B: *Ved du ikke, at tidspunktet for togets afgang er rykket en time frem?* Ligesom A kan orientere sig i forhold til det sted, hvor han befinder sig (*her/dér*), så kan han også orientere sig i forhold til det tidspunkt, han befinder sig i (*nu*). A siger således til B, at toget ikke længere vil afgå kl. 12, men derimod kl. 11. Men A kan også vælge at orientere sig i forhold til tidens gang. Vi ved, at tiden altid går fremad, aldrig tilbage. Hvis A orienterer sig i forhold til dette, så går B's tog altså først kl. 13.

Bente Liebst

f. 1938, lektor ved Institut for Sprog, Kommunikation og Kulturhistorie, Aalborg Universitetscenter, medlem af Dansk Sprognævn

Under denne titel er der udkommet en ny udgave af Sprognævnets hefte Forkortelser, Vejledning udgivet af Dansk Sprognævn, fra 1975, med enkelte rettelser i 2. oplag fra 1984 og 3. oplag fra 1986.

Den nye udgave er en ajourføring af den gamle, bl.a. under hensyn til Retsskrivningsordbogen fra 1986. Der er kommet mange flere forkortelser med, så heftet er en snes sider større end det fra 1975.

Begge udgaver har den fordel frem for andre forkortelsesordbøger at de ikke alene forklarer hvad de mange forkortelser står for, men også i en særskilt liste, som er alfabetiseret efter de ord og ordforbindelser der kan forkortes, oplyser om den eller de forkortelsesmåder Sprognævnet råder til.

Jørgen Eriksen og Arne Hamburger: *Forkortelser i hverdagen*. Gyldendal, 1988, 115 s., 45 kr. Dansk Sprognævns skrifter 13. Kan kun købes hos boghandlerne.

RETSKRIVNINGS- ORDBOGEN

Rettelser i 4. og 5. oplag

Den nye Retskrivningsordbog, der udkom i september 1986, er indtil juni 1988 udsendt i 5 oplag på i alt 400.000 eksemplarer. De 3 første oplag, der alle blev udsendt i 1986, var helt ens, men i 4. oplag (1987) og i 5. oplag (1988) er der foretaget enkelte rettelser.

Foruden rettelser af mindre trykfejl og typografiske fejl drejer det sig om følgende:

Rettelser i 4. oplag (1987)

Side 82, 2. C: 20 C *el.* 20 C *ændret til* 20 °C *el.* 20° C.

Side 127, firværelses|lejlighed: fireværelse(r)lejlighed *ændret til* fireværelse(r)slejlighed.

Side 182, 1. her: her til lands *el.* hertillands *udgået.*

Side 182, 2. her: her til lands *el.* hertillands *tilføjet.*

Side 272: Mandø *indsat.*

Side 273: Manø *udgået.*

Side 492, ømhed: en *ændret til* -en.

Side 499: fata morgana ► fatamorgana *tilføjet.*

Side 500: henad ► hen ad *tilføjet.*

Side 500: henimod ► hen imod *tilføjet.*

Side 500: henved ► hen ved *tilføjet.*

Side 500: japaner *el.* japaneser ► japaner *tilføjet.*

Side 501: kiming *el.* kimming ► kiming *tilføjet.*

Side 501: lige som (*tidsbetydn.*) ► ligesom *tilføjet.*

Side 531, linje 4: § 63.e *ændret til* § 63.3.e.

Side 547, linje 14: to hundred(e) (og) ni og tyve *ændret til* to hundred(e) (og) niogtyve.

Rettelser i 5. oplag (1988)

Side 36: akkomodation, akkomodere *ændret til* akkommodation, akkommodere.

Side 103, drøv: tykke *ændret til* tygge.

Side 114: engsnare *ændret til* engsnarre.

Side 174: gælds|rev *ændret til* gælds|brev.

Side 197, høvl|jern: høvlejern -ene *ændret til* høvljern -ene.

Side 231: knæ|hase *ændret til* knæ|has *el.* knæ|hase.

Side 282, minde|sten: mindsten -ene *ændret til* -e *el.* mindsten -ene.

Side 398: speed|marker *ændret til* speedmarker -en, -e speedmarkerne.

Side 501: lathyrus ► latyrus *tilføjet.*

Side 528, linje 13: Kommissionen for de Europæiske Fællesskaber *ændret til* Kommissionen for de (el. De) Europæiske Fællesskaber.

Side 546, linje 9 fra neden: 30 km-stenen *ændret til* 30-km-stenen.

Side 585, linje 3 fra neden: Spis, drik og vær glad *ændret til* Spis, drik, og vær glad.

Side 620, stedsbiord: 38.2 *ændret til* 38.3.

To af artiklerne i dette nummer af *Nyt fra Sprognævnet* handler først og fremmest om fagsprog. I artiklen »Fagord og stavning« nedenfor skriver sprogvidenskabsmanden *Henning Spang-Hanssen* om de problemer der er knyttet til fagords stavemåder. Og i den følgende artikel, »Statslig ortografi – et hus splidagtigt med sig selv«, skriver overlægerne *Eigill Hvidberg* og *Povl Riis* om aktuelle retskrivningsproblemer i medicinsk fagsprog. Den sidstnævnte artikel har oprindeligt været trykt i *Ugeskrift for Læger* (4. januar 1988). Sprognævnet fandt at den også måtte have interesse for *Nyt fra Sprognævnets* læsere, og har fået lov til at bringe den her i bladet.

Fagord og stavning

Fagord kan ikke undværes. Til de allerfleste gøremål knytter der sig særlige ting og begreber, hvis betegnelser man må kende brugen af for at forstå, hvad sagerne drejer sig om. Det er ikke kun specialisterne, der behøver en sådan form for indsigt. Alle kan få brug for at forstå en række fænomener og begreber, der er knyttet til fx ulykker på kernekraftværker, og mange flere end de aktive sportsfolk er interesseret i at beherske sportens fagudtryk.

Hvem bestemmer over fagordene?

Det er imidlertid fagfolkene, der præger faglige områders udvikling, og dermed

de faglige begreber. Derfor bliver det også fagfolkene, der kommer til at bestemme over, hvad fagordene *betyder*. Bruger ikke-fagfolk disse ord med en afvigende betydning, forstyrrer det den gensidige informationsproces mellem fagfolk og ikke-fagfolk, mellem specialisterne og dem, der gør brug af specialisterens viden.

I denne informationsproces er det også vigtigt, hvordan fagudtrykkene *ser ud* – hvordan de udtales og staves. Og her er det knap så oplagt, hvem der skal bestemme. Inden for visse fag er der udviklet benævnelsessystemer med nogle navneelementer og kombinationsregler, som ikke optræder i det almene ordstof i noget naturligt sprog. Det vel nok mest udprægede tilfælde er nomenklaturen for kemiske forbindelser, fx *1-methoxy-4-propenylbenzen*. Men sædvanligvis har fagord samme struktur som andre ord. Nok er lange, sammensatte ord og fremmedord forholdsmæssigt mere udbredt i fagligt ordstof, men de er bestemt ikke ukendte i dagliglivets ordstof, fx *fødselsdagsslagkage* og *benzinautomat*.

I udtale og i ordopbygning adskiller fagord sig altså ikke principielt fra de almensproglige ord, som de optræder sammen med, når der tales, skrives eller læses om faglige emner. Derfor kan det være generende for alle parter, hvis fagords stavning følger særlige principper, som når nogle grupper af fagfolk lægger vægt på at stave mest muligt internationalt, eller man tillægger fremmede eller ældre stavemåde en vis faglig prestige, fx *the*, *uhrmager*, *textil*, *nicotin*, *katarrh*, *financiel*, *examen*, *instituttet*.

Dobbeltformer

På denne måde bliver der for mange ords vedkommende stavemæssige dobbeltformer, fx *katarrh* over for Retskrivningsordbogens *katarr*, *financiel* over for *finansiel*, *institutet* over for *institut*. Som det fremgik af diskussionerne i 1986 i anledning af den nye Retskrivningsordbog, kan dobbeltformer være nødvendige, men de bør så vidt muligt undgås, bl. a. fordi den læsende kan komme i tvivl om, hvorvidt de to stavemåder faktisk skal dække over samme betydning, samme ord. Dette spørgsmål er vigtigt ikke mindst ved faglige ord, som jo tit er mindre kendte for læseren, og som det samtidig kan være betydningsfuldt at forstå rigtigt. Skal der gøres en miljømæssig indsats for at styrke brugen af en bestemt type vaskemidler, kan det ikke være hensigtsmæssigt dels at kalde dem *phosphatfri*, dels *fosfatfri*. Som bruger af medicin bør man ikke forvirres ved, at der står *chloramphenicol* ét sted, *kloramfenikol* et andet.

At undgå dobbeltformer af fagord forudsætter et valg mellem på den ene side stavemåder efter dansk retskrivnings almene principper og på den anden side særlige stavemåder i brug inden for et fag. Det er ikke uden videre givet, at faglige ord bør staves som i Retskrivningsordbogen (eller – når det drejer sig om ord, man ikke finder dér – efter samme principper). Der viser sig imidlertid gode grunde til at foretrække denne løsning, når fagord skal betragtes som led i sprogets brug til mere end den indbyrdes information mellem et fags fuldt uddannede specialister.

For læsere uden for en sådan kreds er det fordelagtigt, at stavemåden efter de

almene principper i dansk ofte giver et mindre kompliceret skriftbillede og forholder sig mere tilvant til ordets udtale. Nogle af eksemplerne ovenfor illustrerer dette. Der findes måske tilfælde i modsat retning, men hovedtendensen er klar.

Svært at være konsekvent

Den, der skal skrive – uden at være fuldt uddannet specialist på det pågældende fagområde – og vil gøre brug af fagspecifikke stavemåder, vil ikke sjældent stå med en tvivl om den helt rigtige stavning. Et fags særlige stavemåder – blandt danske fagfolk – kan man som regel ikke bare slå op i en ordbog. De må så søges rundt i faglitteraturen, og den vil ikke altid vise sig konsekvent i så henseende.

Fagenes særlige stavemåder bygger nemlig sjældent på klare principper, og de falder let noget uensartet og tilfældigt ud. Især på videnskabelige områder hører man hensynet til internationalitet fremhævet – i praksis vil det sige lighed med engelsk og/eller fransk ortografi – men når man i danske tekster kan støde på stavemåden *toxikologi*, er der tale om en halv løsning: det internationale hensyn må føre til *toxicologi*. Retskrivningsordbogens form er *toksikologi*.

Bl. a. i sammenhæng med forkromning kan man møde såvel *krom* som *chrom* og *crom*. I dansk kemisk fagsprog anbefales *chrom*, men det kemiske symbol er *Cr*, så den faktiske uensartethed gør det svært for ikke-specialisten at udtrykke sig skriftligt. Selv inden for det stærkt systematiserede kemiske fagsprog er der tilfælde, hvor ikke-specialisten vil kunne komme galt af sted under

forsøg på at være konsekvent: det internationale hensyn måtte pege på *nickel*, men denne stavemåde bruges ikke; og efter at have lært sig *phosphat* må man anse *sulphat* for et godt forsøg, men her kommer internationale hensyn i indbyrdes konflikt, med *sulfat* som resultat.

Samme ord i forskellige fag

Ser man på mere end ét fagområde ad gangen, kan der for samme eller beslægtede ord være uoverensstemmelser mellem fagspecifikke stavemåder i forskellige fag. Nok har ordene noget forskellig betydning i fagene – ellers var de ikke fagord – men der er tit saglige sammenhænge. Det er ikke noget tilfælde, at *morfologi* er fagord i såvel biologi som geologi og sprogvidenskab, eller at *syntaks* optræder i sprogvidenskab, i logik og i datalogi. Det fører let til uklarhed, hvis en vis gruppe fagfolk bruger stavemåden *morphologi* eller *syntax*, mens andre grupper holder sig til *morfologi* og *syntaks*. Og netop fordi det drejer sig om fagspecifikke stavemåder, kan man ikke regne med, at de er lige udbredte i forskellige fag. I Ugeskrift for Læger, 4. januar 1988, omtales den uheldige situation for stavning af lægemiddelnavne, som skyldes uens brug og divergerende synspunkter hos forskellige faglige grupper og instanser (se næste spalte, og jf. også s. 6 øverst; red.).

Inden for en kreds af fuldt uddannede specialister i et fag kan der måske være nogle fordele knyttet til særlige stavemåder, men for alle – også specialisterne – rummer afvigelser fra dansk retskrivnings almene principper en række problemer, der træder frem i grænseflader mellem fagfolk og ikke-fag-

folk, mellem grupper af fagfolk og i uddannelsen af fagfolk. Og disse grænseflader spiller en større rolle, end man øjensynlig altid regner med.

Henning Spang-Hanssen

f. 1920, professor i anvendt og matematisk lingvistik ved Københavns Universitet

Statslig ortografi – et hus splidagtigt med sig selv

I 1986 fik Danmark en ny retskrivningsordbog udgivet af Dansk Sprognævn. I denne er lægemidlers og kemiske forbindelsers danske navne angivet med en konsekvent dansk stavemåde, der i øvrigt dermed er i fuld overensstemmelse med Ugeskrift for Lægers og Lægeforeningens øvrige publikationer medicinske retskrivning, som den fremgår af Manuskriptvejledningen for Ugeskriftet mv. Ugeskriftets redaktion har i øvrigt ved udgivelsen af Retskrivningsordbogen, og i overensstemmelse med et snart mangeårigt princip, justeret sin medicinske ortografi på andre punkter, så den er bragt i fuld overensstemmelse med den nu gældende danske retskrivning. Det har betydet, at vi på enkelte punkter har måttet stille radikalt om, og dermed også har måttet ombringe et par mindre, hellige køer. Formålet har na-

turligvis været, at danske læger undgår at skulle operere med flere ortografiske systemer end højst nødvendigt.

Samme år, i 1986, udgav Sundhedsstyrelsen Danske Lægemediel Standarder (København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck 1986). Hermed indførte Sundhedsstyrelsen en ændret stavemåde for danske navne, som styrelsen fastsætter for lægemidler og råvarer til fremstilling af lægemidler. Det bærende princip har været, at man har forladt den fonetiske retskrivning til fordel for en stavemåde, der i væsentlig grad ligner den internationalt anvendte. Sundhedsstyrelsens begrundelse var, at den herved bragte sig på linje med andre danske offentlige myndigheder, som i deres administrative praksis på fx levnedsmiddel- og miljøområderne beskæftiger sig med danske navne for stoffer og produkter. Det anførtes også fra styrelsens side, at den ændrede stavemåde fandtes at være i god overensstemmelse med den kemiske retskrivning, der benyttes i uddannelsesinstitutionerne. I sin fremsendelsesskrivelse understregede Sundhedsstyrelsen, at der »således næppe er grunde som taler for, at lægemiddelområdet fortsat skal udgøre en enklave« i henseende til ortografiske regler.

Ugeskriftets redaktion har herved fra to officielle sider været forpligtet til at vælge stavemåder, der mildt sagt kan betegnes som indbyrdes uoverensstemmende. Efter Retskrivningsordbogen skal *morfin* skrives som anført her, efter Sundhedsstyrelsens regler *morphin*, *klorid* efter Retskrivningsordbogen og Ugeskriftets retskrivning stavet som anført her, efter lægemiddelstandarden *chlorid* osv.

Ugeskriftets ortografi	Medicin- fortegnelse ortografi
askorbinsyre	ascorbinsyre
fosfor	phosphor
jod	iod
klor	chlor
klorid	chlorid
koffein	coffein
kolesterol	cholesterol
metadon	methadon
morfin	morphin
ætanol	ethanol
æter	ether

Nogle eksempler på forskellige stavemåder af lægemidler mv. i Ugeskrift for Læger og Lægeforeningens Medicinfortegnelse. Ugeskriftets stavemåder svarer til dem, der står i Retskrivningsordbogen, mens stavemåderne i Medicinfortegnelsen i højere grad svarer til de internationalt anvendte former.

Dilemmaet, der ikke lader sig løse tilfredsstillende ved skærende indgreb som i tilfældet den gordiske knude, har været genstand for en forhandling imellem Medicinfortegnelse, Lægemedelinformationens og Ugeskriftets samlede redaktion.

Man blev her enige om at Medicinfortegnelsen har en nødvendig loyalitet over for Sundhedsstyrelsen i dens fastsættelse af lægemiddelstandarder, således at Medicinfortegnelsen primært vil benytte den ikke-fonetiske ortografi, og at Ugeskriftet ud fra sin mangeårige ortografiske linje, og i fuld overensstemmelse med Dansk Sprognævn, føler en større forpligtelse til at følge en forandret, mere fonetisk stavemåde.

Begge redaktioner vil tilstræbe, at der i indices publiceres det andet systems parallelle stavemåder, og at der i Medicinfortegnelsens forord og i næste udgave af Manuskriptvejledningen gøres opmærksom på den ortografiske splejsning, som udefra kommende direktiver har nødvendiggjort i det i øvrigt udmærkede samarbejde imellem Medicinfortegnelsens og Ugeskriftets redaktioner.

Povl Riis

f. 1925, professor, overlæge, dr. med., redaktør af Ugeskrift for Læger

Eigill Hvidberg

f. 1928, professor, overlæge, dr. med., redaktør af Lægeforeningens Medicinfortegnelse

NORDISK

Det spontane fællesskab – om nordiske afløsningsord

Det nordiske sprogsamarbejde har lange aner, og det bygger på det sproglige fællesskab der består mellem de nordiske sprog. Dette fællesskab, især mellem de centralnordiske sprog, dansk, norsk og svensk, er ikke uden grund højt besunget, og bare tanken om at det skulle blive lidt flosset i kanten eller ligefrem briste, kan nok få det til at risle koldt ned ad ryggen på alle os der nyder det privilegium at kunne kommunikere med naboerne på vores modersmål.

At det har rislet en hel del ned ad manganen en god nordisk ryg, kan man forstå når man ser tilbage på de mange forslag der fra sprogpolitisk hold har været fremme om »at hindre at de nordiske sprog glider yderligere fra hinanden«. Blandt andet så man med bekymring på at det samme fremmede låneord blev behandlet på forskellig måde i de tre sprog. Skræmmeksempel nummer ét var behandlingen af det engelske *computer*, som blev til *datamat* på dansk, *datamaskin* på norsk og *dator* på svensk, altså tre forskellige nationale *afløsningsord* i stedet for et fælles internationalt ord. For at hindre en sådan »sprogforbistring« mellem de tre centralnordiske sprog burde man sørge for at indvandrende fremmede elementer i ordforrådet foretog en fælles nordisk omklædning inden de fik borgerret i de nordiske sprog.

Afløsningsordenes veje og vildveje

Det lyder så enkelt, så indlysende rigtigt. Et ganske lille smertefrit indgreb, og vupti har man bragt de nordiske sprog nærmere hinanden. Sådan ser det ud på papiret, og det ligner en sikker succes. Men sprog er ikke papir, sprog er mennesker. Og fælles nordiske afløsningsord fra et skrivebord er ingen succes, men nærmest en fiasko.

Det er sagt så ofte at det næsten er trivielt at gentage det, men nordiske sprogrøgteres anstrengelser for at finde og foreslå nordiske afløsningsord har på det nærmeste været forgæves i al den tid anstrengelserne har stået på, og det vil rundt regnet sige 100 år. Heller ikke efter at sprogrøgten blev sat mere i system med oprettelsen af sprognævnene i 1940'erne og 1950'erne, kom der noget særligt ud af bestræbelserne på at skabe nordiske afløsningsord, og end ikke med oprettelsen af Nordisk Sprogsekretariat i 1978 kan arbejdet med afløsningsordene siges at have været succesrigt.

Nu om dage er det især ord og udtryk fra engelsk og amerikansk der vælter ind over grænserne, og de allerfleste forsøg på at skabe nordiske afløsningsord gælder dem. Af sager som Sprogsekretariatet har behandlet inden for de senere år kan nævnes *display*, *compact disc*, *liner slip*, *impact* og *desk top publishing*.

Den eneste stensikre succes mellem dem er Sprogsekretariatets anbefaling af et nordisk afløsningsord for noget så specielt som *liner slip*, nemlig *pattekopslip* (dansk) og tilsvarende *spenegummislipp* (norsk bokmål), *spenegummislepp* (nynorsk), *spengummi-*

släpp (svensk). I dette tilfælde var der nemlig en rekvirent, og oven i købet var rekvirenten en nordisk sammenslutning af fagfolk (inden for mælkeproduktion), som senere tilkendegav at de ville følge Sprogsekretariatets anbefaling. Derimod ville kun de norske mælkeproducenters sammenslutning følge Sprogsekretariatets anbefaling af *tilbageslag* som afløsningsord for *impact*.

Vi plejer at sige at vi ikke ved hvad der skal til for at et afløsningsord kan blive accepteret. Men det er næppe helt forkert at regne med at et afløsningsords chancer for accept er større i en snæver kreds af fagfolk end i en bred kreds af almindelige sprogbrugere. Det indebærer at afløsningsord for fagord har større muligheder for at slå an end afløsningsord for almindelige ord i almensproget. Det er formentlig også af største betydning for et afløsningsords vej til sejrskamlen at det virkelig er ønsket af dem der skal bruge det. Heri ligger sikkert noget af forklaringen på at så gode forslag til afløsningsord som *tegnrude* for *display* (på ure og lommeregner), *kompaktplade* for *compact disc* og *skrivebordstrykning* for *desk top publishing* kun lyser op i publikationer fra Sprogsekretariatet og aldrig i fx annoncer og reklamer.

Noget kunne tyde på at dette mønster også gælder andre instansers forsøg på at gribe ind i ordforrådet. Se bare de forskellige konkurrencer der med mellemrum udskrives blandt fx avislæsere og andre almindelige sprogbrugere om et eller andet nyt nationalt ord for et eller andet internationalt fænomen. I Danmark kunne Rådet for Større Færdselsikkerhed vælge *eneulykke* som bedste

afløsningsord for *singleulykke* og *dæk-slip* for *aqua planing* og være temmelig sikker på at de nye ord vil blive brugt i politirapporter og forsikrings-sager, mens det er noget mere tvivlsomt om Berlingske Tidendes forsøg på at lancere *frankisering* som afløsningsord for *franchising* nåede længere end til at kære den heldige vinder blandt læserne.

Det spontane fællesskab

»Jamen, hvis det er så svært at styre sprogudviklingen, hvad skal vi så gøre for at hindre at dansk, norsk og svensk glider fra hinanden?« hulker nordisten. – Ingenting! I hvert fald ikke på ordforrådets område. De tre sprog er nemlig slet ikke ved at glide fra hinanden – tværtimod! Det gode gamle sprogfællesskab danner baggrunden for at nye fremmede ord spontant optages i dansk, norsk og svensk efter stort set de samme mønstre, og det er stort set de samme ord der har fået en plads i sprogene. At det forholder sig sådan fremgår klart af den indsamling af nye ord som sprognævnene har foretaget gennem en længere årrække. Ordene er samlet ind fra aviser, ugeblade, brochurer, tidsskrifter og skønlitteratur. På den måde har sprognævnene holdt et vågent øje med udviklingen i ordforrådet, og det danske, norske og svenske sprognævn har hver for sig udgivet en ordbog med dette stof. Ved at sammenligne de tre ordbøger kan man få et levende indtryk af hvordan sprogbrugerne i Danmark, Norge og Sverige har taget imod de fremmede ord der var brug for, og givet dem den nationaldragt der passede bedst: paralleliteten er iøjnefaldende.

Sprogfællesskabet lever og har det godt i hænderne på de almindelige sprogbrugere. Og det vil det blive ved med så længe det har den samme samfundsmæssige baggrund. Det nordiske sprogsamarbejde behøver altså ikke at koncentrere indsatsen på området nordiske afløsningsord. Arbejdet med nordiske afløsningsord er da også kun en lille del af arbejdet i Nordisk Sprogsekretariat, hvor hovedindsatsen går ud på at stimulere interessen for Nordens sprog og at øge nordboernes kendskab til hinandens sprog på forskellig vis.

Else Bojsen

f. 1942, amanuensis i Dansk Sprognævn

Sprognævnet i tekst-tv

Seere med tv-apparater der kan tage tekst-tv, får snart mulighed for at se nyt fra Sprognævnet hver uge. Fra den 1. september får Dansk Sprognævn sin egen rubrik i tekst-tv. Rubrikken kommer til at bestå af 4 sider med forskellige emner, og siderne udskiftes med nye hver uge.

I den nye sprogrubrik i tekst-tv vil vi behandle sproglige spørgsmål svarende til dem der bliver behandlet her i Nyt fra Sprognævnet. Men behandlingen af de enkelte emner bliver betydelig mere kortfattet end den er her. En side på tekst-tv svarer til blot 13-14 linjer i bladet. Det kan være svært at give et nuanceret og fornuftigt råd på så lidt plads, men vi glæder os til at gøre forsøget. Ved hjælp af tekst-tv får Sprognævnet jo en ny og hurtig »kanal« til mange danske sprogbrugere, og det synes vi er så værdifuldt at vi vil prøve det.

Det er også grunden til at vi – trods mange betænkeligheder – går med til at teksterne fra Sprognævnet kommer på skærmen med de fremmede bogstaver *ä* og *ö* i stedet for de danske *æ* og *ø*. Det er vilkår der gælder for alle de tekster der udsendes i tekst-tv, og det er ikke Danmarks Radios skyld at det forholder sig sådan. »Fejlen« ligger derimod i tv-apparatet hos den enkelte seer. Det indeholder en dekoder som omformer signalerne fra tekst-tv til bogstaver på skærmen – og dekoderen er ikke dansk. Tv-fabrikanterne har en fælles nordisk standard som er indbygget i de tv-apparater der sælges her i landet. Og den standard bruger altså de svenske bog-

staver *ä* og *ö* i stedet for de danske – og norske – *æ* og *ø*.

Sprognævnet og Danmarks Radio har foreløbig aftalt en prøveperiode på 6 måneder, altså fra 1. september 1988 til udgangen af februar 1989. De 4 ugentlige sider fra Sprognævnet bliver bragt som sider der skifter automatisk. Ved at trykke STOP eller tilsvarende symbol på sin fjernbetjening kan man dog fastholde den enkelte side så længe man ønsker det. Sprogsiderne bliver sendt på side 696.

NYE ORD

WALKMAN

I Nyt fra Sprognævnet, 1987, nr. 2 (juni), s. 12-13, blev betegnelsen WALKMAN nævnt i rubrikken Nye ord. Det blev (s. 13) oplyst at betegnelsen er engelsk og »er et varemærke der er registreret for elektronikfirmaet Sony«.

Efter en henvendelse fra dette japanske firmas herværende konsulent i industriel retsbeskyttelse understreger vi hermed at det er en følge af varemærkeregistreringen at Sony Corporation er eneberettiget til at anvende betegnelsen WALKMAN for transportable radioer og kassettebåndspillere.

WALKMAN er et eksempel på at sprogvidenskab og jura kan se forskelligt på sproget. Om hele dette emne vil der komme en artikel i Nyt fra Sprognævnet.

SPØRGSMÅL OG SVAR

Slagvare

Spørgsmål: Hvad betyder ordet *slagvare*, og hvornår og hvordan er det opstået?

Svar: Ordet findes ikke i Ordbog over det Danske Sprog, men har været medtaget i Nudansk Ordbog siden 8. udgave, 1974. Det forklares som 'vare der sælges med lille avance for at trække kunder til'. Den ældste forekomst i en ordbog som vi kender, er fra 1969 (Blinkenberg & Høybye: Dansk-fransk Suppleringsordbog). Men redaktionen af supplementet til Ordbog over det Danske Sprog har oplyst at ordet allerede er brugt i en avis i 1953 og her er forklaret på samme måde som i Nudansk Ordbog.

Vi finder det mest nærliggende at antage at ordet er opstået i analogi med ord som *slagmelodi*, *slagnummer* og *slagord*, som findes i Ordbog over det Danske Sprog (bind 20, 1941). Ved alle disse ord henviser ordbogen med hensyn til ordets første led til den brug af navneordet *slag* der i samme bind af ordbogen er forklaret under punkt 15.5. (sp. 295, l. 31 ff.); den vedrører genstande som er gode at slå med, som har god slagkraft (det er den brug vi har i en vending som *der er slag i den*). Ordbogen oplyser at denne anvendelse især forekommer når ordet er brugt overført, bl. a. som udtryk for at noget virker fyndigt, slående, stærkt.

Joystick = styrepind

Spørgsmål: I et katalog fra et lavprisvarehus har jeg på en side med edb-udstyr set ordet *joystick*. Der står bl. a.: »Lækkert joystick med 4 fireknapper og omskifter for autofire samt sugekopper«. Hvad betyder ordet?

Svar: I Gyldendals Fremmedordbog, 10. udgave, 1987, er ordet forklaret sådan: »styrepind, hvormed markøren (cursor) på en dataskærm kan flyttes i alle retninger; bruges især til datamatspil«. Lignende forklaringer findes i de mange edb-ordbøger og -håndbøger.

Dette engelske ord kan både på engelsk og dansk også ses skrevet *joy stick* og *joy-stick*. Stavemåden *joystick* stemmer bedst med danske retskrivningsprincipper. Som dansk ord kan man se det behandlet som et intetkønsord, sådan som i kataloget fra lavprisvarehuset, men det er nok almindeligere at lade det være fælleskøn. Det kan skyldes, at det hedder *en tændstik*, *trommestik* mfl. Det kan også være fordi navneord som lånes fra andre sprog oftest bliver fælleskøn. Ord der betyder det samme som *joystick* kan også spille en rolle: *styrepind*, *styrestang*, *styrearm* (mens ord som *håndtag* og *greb* kan trække i retning af intetkøn). Som flertalsform forekommer *joysticks* og *joystick*.

Flere edb-bøger betragter ordet *styrepind* som hovedbetegnelsen og oplyser supplerende at det på engelsk hedder *joystick*. Det er også et spørgsmål om dette ord fra engelsk er nødvendigt på dansk når vi i forvejen har en dækkende betegnelse i *styrepind*.

For maksimum 8 kr.

Spørgsmål: Kan man skrive *for maksimum 800 kr.*, eller skal det i stedet være *for maksimalt 800 kr.*?

Svar: I traditionelt skriftsprog er den sidstnævnte udtryksmåde den almindelige. Eller også kan man skrive: *for et maksimum af 800 kr.*

Men vi ved godt at den første mulighed De nævnte også forekommer. Sidst i 1960'erne spurgte en der arbejdede på et rådhus i Københavns omegn, os om hvad vi sagde til en sætning som »De skal maksimum betale . . kr.«. Den pågældende oplyste at sådan havde de længe skrevet. Vi svarede at vi måtte råde til *De skal maksimalt . . eller De skal højest . .*

Det er nok især i talesprog at *maksimum* bruges foran en talstørrelse som en slags biord. Det er jo en bekvem udtryksmåde. Den hænger muligvis sammen med at forkortelsen *maks.* (meget ofte stavet *max.* eller *max*) både står for *maksimum* og *maksimal(t)*. Vi har således mødt *max. fire kørebaner, max. 10 år, max. 1000 kr., max 10 %*. Vi har et enkelt eksempel hvor *max* kun kan stå for *maksimum*: I en annonce stod der engang i 1970'erne at en 40-watt-pære »er max for« en lampe som annoncen reklamerede for. Forkortelsen forekommer udtalt som et enstavelsesord: *maks*; i radio har vi således hørt *maks to år*.

Nøj(e)s du hellere med dét!

Spørgsmål: Hvad hedder *nøjes* i bydemåde, og hvordan skrives formen?

Svar: I de udsagnsord der ligesom *nøjes* har passiv form (ender på *-es* eller kun

-s) men aktiv betydning – *nøjes* betyder jo det samme som *nøje sig (med noget)* – falder bydemåden i skrift sammen med navneformen og nutidsformen, altså her: *nøjes*. I de tilfælde hvor sådanne udsagnsord kun har endelsen *-s*, er der ikke andre muligheder, altså *ses lidt oftere!*, *slås ikke*, *børn!* Det er der heller ikke i tilfælde som *blues* (»Blues ikke for at træde ind i min jomfrudom, råbte hun.« Villy Sørensen: Sære historier, 1953), *kives* (»Kives ikke på vejen!« 1. Mosebog, 45.24), *vredes* (»Vredes ikke, herre!« 2. Mosebog, 32.22).

Men der er enkelte af udsagnsordene på *-es* der i talesproget har en sideform på én stavelse i navneform og i nutidsform, idet *e*'et i endelsen kan falde bort. Det gælder netop *nøjes* og desuden *kløjes* og *skændes*. Hvis man vil gengive denne udtale, kan man skrive bydeformen med apostrof (jf. Retskrivningsordbogen, s. 517, punkt 7): *nøj's*, *kløj's*, *skænd's*. Men i skriftsproget ser man også *nøjs*, *kløjs*, *skænds*, fx »Nøjs med at smile sødt og kært« (Tinas kalender 1976), »Kløjs nu ikke i det« (Kjeld Abell: Melodien, der blev væk, 1935), »Skænds nu ikke om det« (Erik Rehling: Det danske sprog, 1951).

Adresse og telefoner

Dansk Sprognævn
Njalsgade 80
2300 København S

Postgiro
6 10 17 20

Abonnement mv.
01 54 22 11 (Københavns
Universitets omstillingsbord)

Oplysning
01 54 60 11 (direkte ledning,
mandag-fredag 10-14)

Nyt fra Sprognævnet udgives af Dansk Sprognævn. Det udkommer 4 gange om året og koster 40 kr. (inkl. moms og forsendelse) for en årgang. Man kan kun tegne abonnement ved at indbetale 40 kr. på Sprognævnets postgirokonto 6 10 17 20.

Hvis bladet skal sendes til en anden adresse end indbetalerens, beder vi om at det fremgår udtrykkeligt af indbetalingen.

Artikler med navn står for den enkelte forfatters regning. Usignerede artikler giver udtryk for Sprognævnets mening.

Eftertryk er tilladt når kilden angives.

Nyt fra Sprognævnet

1988/2 · juni

Her eller dér?	1
Forkortelser i hverdagen	4
Retskrivningsordbogen	
Rettelser i 4. og 5. oplag	5
Fagord og stavning	6
Statslig ortografi – et hus splidagtigt med sig selv	8
Det spontane fællesskab – om nordiske afløsningsord ..	10
Sprognævnet i tekst-tv	13
Nye ord – WALKMAN	13
Spørgsmål og svar	14

Næste nummer udkommer i september 1988.

ISSN: 0550-7332

Tryk: Bianco Luno A/S, København